

Antonija Zaradija Kiš (Zagreb, Hrvatska)

*ANIMALIA PERDITA U KNJIZI O JOBUI S OSVRTOM NA HRVATSKOGLAGOLJSKE PRIJEVODE**

ՀԵՅՐԼՃ ԲՅՅՈՒ ԲՅ ՑՄՈՈՆԵՄՅ • ՅՅՈՆԻ ԳՐՈՒ ՅԳՄՈՒ ՈՅՅՈՅՅ •

Krêpki bogъ ne otvrъe · egda samъ estъ mogući · (Job 36:5 / BrMosk 208b)

Gle, Bog je sila, ali ne prezire, silan je snagom razuma svoga.

UVODNE PRIPOMENE

Bibliji se od davnina pristupalo kroz različita očista, a svaka je njezina knjiga i danas izazov mnogim humanističkim, društvenim i inim znanstvenim disciplinama. *Bibliji* se vrlo često pristupa antropomorfičnim interpretacijama, smatrajući da su njezini tekstovi gotovo pa isključivo antropocentrične naravi. Na tim istraživačkim smjernicama *Biblija* otvara mnoga pitanja i bit će vječno izvorište raznih tumačenja, o čemu govori nebrojeno mnogo teoloških, egzegetskih, eshatoloških, povijesnih i mnogih drugih studija u kojima je čovjek središte biblijskoga promišljanja. Rjeđi su pak oni pristupi biblijskim tekstovima koji istražuju pojavnost drugih bića i time dublje ulaze u tekstološke i teološke rasprave koje često ostaju nedorečene, ostavljajući istraživački prostor drukčijim razmišljanjima, koja su nerijetko povezana s aktualnim zanimanjima za izvjesne teme. U današnje vrijeme svjedočimo snažnom prodoru animalističkih rasprava koje postaju središta socijalnih i humanističkih istraživanja pa se i *Bibliji*, kao vječnoj temi, pristupa s očista kulturnoanimalističkih spoznaja (Linzey 2013) u traženju neotkrivenih ili manje poznatih tekstovnih cjelina. Upravo one nerijetko otkrivaju začudne životinjske skrivene svjetove koji su u rijetkim raspravama tek spomenuti ili jednostavno zaobiđeni.

* Ovaj je rad sufinancirala Hrvatska zaklada za znanost projektom „Kulturna animalistika: interdisciplinarna polazišta i tradicijske prakse“ (IP-2019-04-5621).

S kulturnoanimalističkih gledišta tekstnih raščlambi posebice zadivljuju starozavjetni tekstovi koji pohranjuju cijeli jedan „biblijski bestijarij“ koji je gotovo nemoguće zaokružiti u jednu cjelinu jer ovisi o mnogim višestoljetnim prijevodi- ma u kojima su životinje znale biti žrtvama raznih preinaka pa čak i nestajanja. I kao što se danas borimo za zaštitu životinja i mnogih njihovih vrsta jer njihovim nestankom i čovjekov opstanak postaje upitan, tako se u biblijskim tekstološkim istraživanjima trudimo dosegnuti povijesno najudaljenije prijevode biblijskih knjiga u potrazi za rijetkim životinjama. U prijevodima one su se transformirale ili netragom nestale u traženju najboljih prevoditeljskih rješenja. Iako je razloge njihova nestanka teško pronaći, nedvojbeno je da je uglavnom riječ o nepoznatim živim bićima iz čovjekove prapovijesti koja su davno nestala te zbog toga tijekom priređivanja novih prijevoda postala i nepoznata i nerazumljiva. No njihov nestanak u prijevodima može biti povezan i s pogrešnim čitanjima pa onda i netočnim prijevodom, ili su one pak žrtve prilagodbe novom prijevodu zbog nepoznavanja neke vrste, nejasnoga mitskoga bića itd. Na tim ćemo se smjerni- cama razmišljanja upustiti u traganje za životinjama izgubljenima u prijevodu ili razumijevanju, a to su **feniks** i **jednorog** te pretpostaviti razlog tom „oskvrnje- nju“ biblijskoga životinjskog svijeta. U tom nas je razmišljanju najviše potakla priča o pravednom patniku Jobu u kojoj se u raspravama o svijetu i mjestu čovje- ka u tom svijetu pojavljuje čitav niz životinja među kojima su upravo one mitske bile i najizazovnije u prevoditeljskim postupcima.

GDJE JE FENIKS U JOBU?

Starozavjetna *Knjiga o Jobu* svojom je temom o pravednom patniku i pitanju zla bila u fokusu mnogih istraživanja, kako onih teoloških tako i književnih, a napo- se filoloških. Mnoštvo tekstovnih adaptacija zbog nedovoljno razumljivih riječi i odlomaka oduvijek je iskušavalo prevoditelje i izazivalo mnoge prevoditeljske probleme (Lévêque 1970; Keel 1993). Težnja za razumljivošću, harmoničnošću i simetričnošću brojnih usporedbi koje slijede jedna drugu, što je i jedna od karakte- ristika *Knjige o Jobu*, stvorila je različite interpretacije pojedinih tekstno diskuta- bilnih mjesta. Jedno od takvih mjesta je 29. poglavlje u kojemu Job opisuje što to čini čovjekovu sreću i dugovječnost, odnosno što je to ispunjavalo njegove sretne dane (Terrien 1963: 200). Enigmatičan je, a time i posebno dvojben 18. stih koji je u eshatološkom promišljanju semiološki povezan s feniksom (Lecocq 2014).

Izvorište pojavnosti feniksa u zapadnoj kulturi valja tražiti u drevnom Egip- tu – mjestu nastanka priče o jedinstvenoj ptici koju je stvorila ljudska mašta¹.

¹ Iako se genealogija feniksa fokusira na egipatsku mitologiju, neobična se ptica pojavljuje i mnogo ranije na Dalekom istoku gdje se pronalazi u najstarijoj kineskoj umjetnosti i jedan je od najdugovječnije obožavanih talismana (Charbonneau-Lassay 2006: 405).

Istaknimo da mnoge ptice koje su sastavni dio egipatske mitologije poput sokola, jastreba, supa, ibisa ili pak lastavice su ptice koje se rađaju i žive u toj zemlji, no feniks ne odgovara niti jednom stvarnom tipu egiptске faune i zato je njegova autentifikacija mnoge učenjake dovela i još uvijek dovodi u nedoumicu (Charbonneau-Lassay 2006: 405–409). U kontekstu semiologije mita istaknimo misli Mircea Eliade prema kojemu je mit poput nezamislive svete povijesti, jer uvijek pripovijeda o nekom stvaranju i govori jedino o onome što se doista dogodilo i što se manifestiralo (Eliade 2017: 9). Pošto se u mitu očituje priroda i njezine moći koje se razumijevaju kao postupci „natprirodnih bića“, mit je poput smjerokaza ljudskim ponašanjima i postupcima. S druge pak strane prema Andréu Jollesu periodično rađanje kakvo se opisuje u priči o feniksu, predstavlja ključnu nepoznanicu početka kraja, života i smrti koji su u suštini nerazdvojivi i istiniti. Konstantno periodično rađanje evidentno ispunjava etiološku značajku kao glavni uvjet svakoga mita, što su obrazlagali i Mircea Eliade (2017) i André Jolles (2000). U tom smislu valja razumijevati i povijest feniksa koja nadilazi izvorne egipatske i istočnjačke varijante legende i prelazi u kozmogonijski i eshatološki mit koji je kao takav u suštini shvaćen kao „istinit“, jer se potvrđuje u postojanju i perpetuiranju svijeta (usp. Gosserez 2013b: 11). Na tim smjernicama promišljanja feniks je tek jedan od tragova dalekih civilizacija koji je vrlo rano integriran u kršćanske duhovne obzore i eshatološka promišljanja (Lévêque 1970 1: 55–57). Već od 3. stoljeća feniks postaje čestom ne samo književnom već i političkom, ikonografskom, a posebice teološkom temom što će se odraziti u mnogim kasnijim biblijskim prijevodima. Tu je kompleksnu problematiku minuciozno prezentirala Françoise Lecocq u studiji iz 2014. godine, *Y a-t-il un phénix dans la Bible? À propos de Job 29, 18, de Tertullien (De resurrectione carnis 13, 2–3) et d’Ambroise (De excessu fratris 2, 59)*, koja je bila i jedan od glavnih oslonaca ovoga rada.

Dvojbenaost prijevoda stiha *Knjige o Jobu* koji je u fokusu istraživanja je razvidna u uporabi tri potpuno različita leksema za jedan izraz, a to su: *pijesak*, *feniks* i *palma* i to ovisno o tomu na koje se predložke oslanjalo. Ako se u prijevodu oslanjalo na starije hebrejske varijante prijevoda dovelo se u pitanje lekseme *pijesak* – *ptica*. No ako se oslanjalo na mlađe grčke varijante prijevoda od kojih su neke nastajale bez osvrtnja na hebrejske izvore, prevoditelj je bio suočen s polisemijom grčkoga leksema φοῖνῖξ: a) *palma*, b) *ptica (feniks)*. Oba su leksema imala funkciju slikovitije simbolične predodžbe dugovječnosti, odnosno uskrsnuća².

² Usp. Varijante prijevoda Joba 29:18: <https://www.levangile.com/Compareteur-Bible-18-29-18.htm>.

Hrvatski prijevod: Govorah: „U svom ću izdahnuti gnijezdu, k'o **palma**, bezbrojne proživjevši dane“³.

LXX: Εἶπα δὲ Ἡ ἡλικία μου γηράσει· ὡσπερ στέλεχος **φοίνικος**, πολὺν χρόνον βιώσω· (Septuaginta 1982: 337–338).

Vulgata: Dicebamque: „In nidulo meo moriar, et sicut **palma** multiplicabo dies“ (Biblia 1914: 475).

Na temelju minucioznih filoloških raščlambi Fr. Lecocq (Lecocq 2014) je problem razložila polazeći od različitoga pisanja a time i razumijevanja hebrejske imenice *ḥôl* / *pijesak*, *ḥal* (*ḥûl*) / *ptica feniks* što je dovelo do stvaranja različite biblijske predodžbe, koja se stoljećima ponavlja i koja je kao takva dosegla i naše doba.

Onda pomislih: „Umrijet ću u gnijezdu svome, i umnožit ću svoje dane, pa će ih biti kao **pijeska**“⁴.

Pijesak se u *Bibliji* pojavljuje najčešće u figurativnom značenju⁵ da bi se slikovito izrazila brojnost (ima / koga ili čega / kao pijeska u moru) i nikada u značenju *palme* kao treće prevoditeljske varijante. Međutim, mlađi rabinski i mazoretski tekstovi koji preciziraju izgovor i dužine vokala (Lecocq 2014: 65–68), bilježe na istom mjestu oblik *ḥal* u značenju ptice feniksa što bi u ovom primjeru bio *hapax legomena*. U *Bibliji* u kojoj se pojavljuje oko dvije tisuće *hapax legomena* i to naročito u *Knjizi o Jobu*, ovo bi bio i jedinstven primjer polisemije, gdje je jedino ptica feniks *hapax legomena*. To potvrđuje i imenica *ken* / gnijezdo, kojom se jasno predočuje tema uskrsnuća, razvidna u *Jobovu monologu* koji se tiče umiranja i ponovnoga življenje (Lecocq 2014: 57). Upravo je ova nejasnoća dovela do različita tumačenja stiha u nastojanju da prijevod bude što slikovitiji s obzirom na apstraktnu temu uskrsnuća.

Valja istaknuti da se priča o istočnjačkom feniksu vrlo rano ukorjenjuje na europskom književnom prostoru te je kao asocijacija uskrsnuća tijekom stoljeća

³ Biblija 1980: 602 (Zagreb, Kršćanska sadašnjost). Isto Jeruzalemska Biblija 1994: 667 (Zagreb, Kršćanska sadašnjost).

⁴ Biblija 2013: 433. U *Uvodu* stoji: „Bosanski prijevod Staroga zavjeta zasnovan je na tekstu *Bibliae Hebraica Stuttgartensia*...“ (s. 7). Usp. Sveto pismo 1997: 964. Od starijih prijevoda usp. Даничић, Караџић 1903: 427 (Зато *говорах*: у својем ћу *гнјезду умријети*, и *биће* ми *дана* као *тјеска*).

⁵ U takvom se značenju *pijesak* u *Bibliji* pojavljuje petnaestak puta, a u *Starom zavjetu* u *Knjizi Postanka* 22:17; *Jošui* 11:4; *Knjizi o Sucima* 7:12; *Prvoj knjizi o Samuelu* 13:5; *Psalmina* 139:18; *Izaiji* 48:19 (usp. Alden 1993: 284; Lecocq 2014: 57).

posebice apostrofirana u antičkih pisaca poput Herodota, Lucana, Plinija Starijega, Laktancija, Ovidija, Izidora Seviljskoga i drugih. U tom segmentu istaknimo pojavnost čudesne ptice u drami Ἐξαγωγή (Jacobson 1983; Stevens 2008: 59–60) inspiriranoj *Septuagintinim* prijevodom *Knjige Izlaska* u kojoj se dramaturg Ezekiel (2. stoljeće prije Krista) po prvi put u književnosti poigrava dvostrukim značenjem imenice φοῖνιξ (mitska ptica i palma), smjestivši pticu u stablo (feniksa u feniks / palmu), kojega će potom Laktancije (oko 250. – oko 325.) podrobno opjevati kao mitskoga feniksa u poemi *Carmen de ave Phoenixe*, pridodavši mu upečatljive kolorističke karakteristike fazana i pauna (Harris 1976: 46–49), veličinom uspoređena s nojem (Van den Broek 1972: 7). Upravo je takva predodžba otvorila smjernice stvaranja bogatoga književnoga i ikonografskoga europskog kršćanskog feniksova nasljeđa o kojemu je najpotpuniju sliku dao Roel Van den Broek u radu iz 1972. godine *The Myth of the Phoenix according to Classical and Early Christian Tradition*.

Kršćansku povijest feniksa pratimo već od prvih desetljeća kršćanstva, točnije od oko 97. godine i to u *Poslanici Korinćanima* Klementa Rimskoga (Lecocq 2014: 55). Od 24. do 26. poglavlja⁶ interpretira se istočnjačka legenda o feniksu u kontekstu razmatranja cikličkih promjena u prirodi poput smjene dana i noći ili promjene godišnjih doba čime se potvrđuje i tjelesna promjena, odnosno realnost tjelesnoga uskrsnuća (Dulaey 2013: 91) koje nam je Stvoritelj oprimjerio jednom pticom, kako ističe Klement u 26. poglavlju, izdvajajući između ostaloga i njezinu poveznicu s Jobom⁷. To je i temeljni tekst kršćanskoga tematiziranja feniksa, odnosno uskrsnuća, koji će se u kontekstu književne povijesti „uljepšavati“ tipičnim kršćanskim simboličnim elementima, analogno Muci Kristovoj.

Od pojavnosti *Septuaginte* pa sve do *Vulgate* razvijao se i kršćanski feniksov mit kroz razne varijante prijevoda. U *Heksapl*⁸ ih je sintetizirao Origen (oko 185. – 253.), citirajući prijevod Joba iz LXX, odnosno prihvativši u razmatranom stihu varijantu *palme*. Neki su se ranokršćanski pisci pak priklanjali slobodnijemu prijevodu, koristeći se polisemijom imenice φοῖνιξ, tj. odabirući njezino značenje mitske ptice. Na taj su joj način omogućili europsku popularizaciju koja je razvidna u *Fiziologu* (Lecocq 2014: 61), kršćanskom bestijariju u kojemu feniks dobiva svoje pravo mjesto (usp. Barber 1999: 141–143) i odakle se pojavljuje u svim kasnijim srednjovjekovnim bestijarijima⁹.

U semantičkom se kontekstu problem pojavljuje u dodiru mitskoga ornitoni-
ma φοῖνιξ / *phenix* s fitonimom φοῖνιξ u značenju palme (lat. *Phoenix dactylife-*

⁶ <http://seigneurjesus.free.fr/epitrecllement.htm> (pristup 17. 5. 2021).

⁷ Citiranje se, međutim, odnosi na stih iz *Knjige o Jobu* 19:25, a ne na poglavlje koje je u fokusu našega istraživanja jer je ono simbolički usmjereno prema Jobu, a ne prema prirodi kao Božjoj kreaciji s kojom Klement povezuje feniksa (usp. Lecocq 2014: 61).

⁸ Usp. <https://archive.org/details/origenhexapla02unknuoft/page/52/mode/2up> (pristup 25. 5. 2021).

⁹ Usp. <http://bestiary.ca/beasts/beast149.htm> (pristup 15. 7. 2021).

ra¹⁰), koja u drevnom Egiptu nije bila cijenjena samo zbog svojih plodova već je imala i druge različite uporabne vrijednosti¹¹. Između ostaloga koristila se i kao kalendar¹² za računanja vremena (Bomhard 2000), odnosno godišnjega ciklusa čiji je simbolični kružni oblik u korelaciji sa Suncem, tj. sa solarnim aspektom kojemu pripada i feniks – Ozirisov amblem uskrsnuća (Virey 1910: 145). Valja dodati i da su prvi pronađeni ikonografski prikazi mitske ptice feniksa iz prvih stoljeća kršćanstva¹³ nerijetko prikazivani uz stablo palme ili pak u gnijezdu izrađenu od palmina lišća što i nije neobično ako imamo u vidu gore spomenut Ezekielov odnos prema feniksu. Feniks i palma su dakle dvostruka simbolična potvrda života poslije smrti (Dulaey 2013: 94). Ta dvosmislenost koja se prenosi već iz hebrejskih varijanti teksta, u *Septuagintinu* je prijevodu donekle izmaknula jer u vrijeme nastajanja grčkoga prijevoda čini se da mit još nije imao toliku vjersku popularnost i znakovitost koja će biti prepoznata u kasnijim prijevodima (Lecocq 2013). U *Septuagintinu* prijevodu koji je općenito kraći od mazoretškoga jasno stoji *feniks* u značenju palme, što je pojašnjeno imenicom *στέλεχος* (panj) da bi se izbjegla bilo kakva homonimija s pticom.

Razmatrajući vrlo složenu prevoditeljsku problematiku¹⁴, koju smo ovdje tek natuknuli a koju je pomno razradila Fr. Lecocq, valja spomenuti da je sv. Jeronim tijekom priređivanja *Vulgate* posebno istaknuo složenost prevođenja *Knjige o Jobu* i to u dvama pismima iz Betlehema. U prvom iz 391. godine upućenom sv. Paoli¹⁵, koja mu je pomagala u prevođenju *Biblije* i njezinoj kćerki Eustohiji, ističe:

¹⁰ Usp. *finiki* (*finikova kostica*) (Jagić 1878: 86); usp. bug. *finikovo drvo* (Skok 1971: 511), *stablo finikovo* (Христова-Шомова 2007: 151).

¹¹ Dodatno je zanimljiv podatak da je ova vrsta palme jedna od najstarijih sorti drveća na svijetu, da je poznata po svom dugovječnom sjemenu, a da je u obilju rasla duž Nila. Znana je i pod nazivom „palma božice Sešat“, božice pisanja, mjerenja, mudrosti čiji je simbol palmino stablo. Zanimljivo je istaknuti da je u novijim arheološkim istraživanjima pronađeno sjeme palme staro dva tisućljeća, da je proklijalo i uspješno raste u 21. stoljeću (Flowers et al. 2019: 1651).

¹² Na temelju spoznaje da stablo ima 120 usjeka koji odgovaraju jednom danu u jednom od tri egipatska godišnja doba te da se svaki novi izdanak pojavljivao nakon 30 dana, uvažavajući pritom i egipatske svete brojeve 8 i 3, računalo se vrijeme godišnjega ciklusa. Usp. „Le calendrier égyptien“, <https://icalendrier.fr/calendriers-saga/calendriers/egyptien> (pristup 17. 5. 2021).

¹³ Najstarijim i jednim kršćanskim ikonografskim prikazima feniksa u užarenom gnijezdu smatra se freska u Grčkoj kapeli u Priscilinim katakombama u Rimu iz sredine 3. stoljeća te mozaik u Akvileji s kraja 4. stoljeća (Bisconti 1982). Iz 4. je stoljeća i mozaik s prikazom feniksa u sicilijanskoj Piazza Armerini u tzv. glazbenoj sobi vile Romana des Casale (usp. Dulaey 2013: 94).

¹⁴ Prevođenje je od davnina bilo vrlo zahtjevno zanimanje, a posebice kad je bila riječ o biblijskim tekstovima i njihovim prijevodima (usp. Mihaljević 2020: 22–45).

¹⁵ Sv. Paola (oko 347. – oko 404.), slavna rimska udovica, učenica sv. Jeronima i suosnivačica njegova monaškoga reda, bila je izvrsna poznavateljica grčkoga jezika i nezaobilazna Jeronimova suradnica tijekom dvadesetogodišnjega rada na prevođenju *Biblije* na latinski jezik (usp. Henne 2009: 93–120).

„Radujte se što ćete u cijelosti i u svoj čistoći vidjeti knjigu o Jobu koja je kod Latina još uvijek, kako se ono kaže, ležala na smetištu i koju su izjedali crvi. Pošto je taj veliki čovjek nakon iskušenja i pobjede zaslužio da mu Bog udvostruči sve što je imao, i ja se mogu pohvaliti da sam mu na našem jeziku vratio sve ono što je izgubio u starim prijevodima“¹⁶.

U pismu iz 392. godine rimskom senatoru Pammachiu sv. Jeronim piše:

„Nedavno sam na latinski prevodio knjigu o Jobu... Pokušajte ga čitati na grčkom i latinskom; usporedite starije izvore s mojim prijevodom i vidjet ćete kolika je razlika između istine i laži“¹⁷.

Ne držeći se doslovno ranijih prijevoda, Jeronim nailazi na mnoge prevoditeljske teškoće što dovodi u pitanje vjerodostojnost *Septuagintina* prijevoda, a time i svetogrđe grčkoga prijevoda za koje se prema legendi smatralo da je nastalo Božjom providnošću. Uz polisemiju, koja je Jeronimu kao prevoditelju bila vrlo izazovna, on sa žarom propituje književno, povijesno te alegorijsko značenje svakoga stiha da bi se što više približio izvornoj hebrejskoj *Bibliji*, ne zanemarujući pritom Origenov prijevod (Ballard 2019: 100–104). Zanimljiv je u tom smislu Jeronimov komentar u *Prologu Knjige o Jobu*¹⁸ (17–20):

„Naravno, kod Hebreja je cijela knjiga predstavljena na zavojit i sklizak način, kako bi grčki govornici rekli εσχηματισμενος, kad se hoće zatajiti što se događa, tekst je vijugav poput jegulje ili morune; što ga više rukama želiš stisnuti više ti izmiče“¹⁹.

¹⁶ Iz Jeronimova pisma Pauli i Eustohiji o prijevodu *Knjige o Jobu*, 391. godine iz Betlehema: „...spiritualia haec et mansura dona suscipite: ac beatum Job qui adhuc apud Latinos jacebat in stercore, et verbibus scatebat errorum, integrum, immaculatumque gaudete. Quomodo enim probatione atque victoria dupliciter universa ei sunt reddita: ita ego in lingua nostra (audacter loquor) feci eum habere quae amiserat. Igitur et vos, et unumquemque lectorem solita.“ (usp. Matougues 1838: 495, <http://remacle.org/bloodwolf/eglise/jerome/paula3.htm>) (pristup 25. 5. 2021.). Slobodni prijevod na hrvatski prema francuskom priredila A. Zaradija Kiš.

¹⁷ Iz pisma rimskom senatoru Pammachiu 392. godine iz Betlehema (48, 4): „Transtuli nuper Job in linguam nostram... Lege eumdem Graecum et Latinum; et veterem Editionem nostrae Translationi compara: et liquido pervidebis quantum distet inter veritatem, et mendacium“ (usp. Matougues 1838: 497, <http://remacle.org/bloodwolf/eglise/jerome/pammaque3.htm>) (pristup 25. 5. 2021.). Slobodni prijevod na hrvatski prema francuskom priredila A. Zaradija Kiš.

¹⁸ Usp. *Prologue to Job*, https://www.tertullian.org/fathers/jerome_preface_job.htm (pristup 27. 5. 2021.).

¹⁹ „Obliquus enim etiam apud Hebraeos totus liber fertur et lubricus et quod graece rethores vocant εσχηματισμενος, dumque aliud loquitur aliud agit, ut si velis anguillam aut murenulam strictis tenere manibus, quanto fortius presseris, tanto citius elabitur“ (Prol. Job: 17–20). Slobodni hrvatski prijevod prema francuskom Christiana Balliua (Balliu 1994: 64) priredila A. Zaradija Kiš.

No usprkos nejasnoći stiha iz Joba 29:18 Jeronimov se prijevod drži *Septuagintina* pa je φοῖνῖξ preveden kao palma, čime se vješto izbjegla polisemija s pticom.

Različita čitanja pa tako i stvaranje različitih predodžbi, a potom i različite interpretacije mnoge je egzegete tijekom povijest dovodilo u nedoumice tumačenja stiha 29:18 (Gosserez 2013a: 86–87; Lecocq 2014). Iako je u brojnim suvremenim prijevodima mitski feniks prepustio spomenuti stih najčešće pijesku²⁰, a potom i palmi, poznato je ipak više verzija prijevoda, koji donose interpretaciju dugovječnosti predočenu feniksom²¹. No bez obzira na oprečnosti u feniksovu značenju važno je istaknuti razumijevanje mita kao povezivanje kategorija priče, predodžbe i običaja koji sudjeluju u oblikovanju mita, odnosno uključivanje svih vrsta značenja svakoga pojma da bi se postigla cjelina njegova razumijevanja (Scheid, Svenbro 2003: 8–9).

U srednjovjekovnoj hrvatskoglagoljskoj tradiciji biblijskih prijevoda *Knjiga o Jobu* je sačuvana u trideset do danas poznatih hrvatskoglagoljskih rukopisnih brevijara i dva tiskana (Zaradija Kiš 1997: 41–45). No samo dva sadrže 29. glavu, a to su *Drugi novljanski brevijar*²² i *Mos-*

²⁰ Usp. <https://www.biblegateway.com/versions/> (pristup 28. 5. 2021).

²¹ “I said, I will die with my nest, and I will live as long as a phoenix” (CBJ: Hebrejska Biblija). [https://www.biblegateway.com/passage/?search=Job%2029:17-19&version=CJB](https://www.biblegateway.com/passage/?search=Job%2029:17-19&version=CJB;); “And I said, I shall die in my nest; and as a palm tree I shall multiply my days (and my days shall be numbered like the sand / like the phoenix)” (WYC: Wycliffova Biblija). [https://www.biblegateway.com/passage/?search=Job%2029:17-19&version=WYC](https://www.biblegateway.com/passage/?search=Job%2029:17-19&version=WYC;); “And I thought, I will pass away in my nest, and like the phoenix I shall multiply my days” (Lexham: engleska Biblija). [https://www.biblegateway.com/passage/?search=Job%2029:17-19&version=LEB](https://www.biblegateway.com/passage/?search=Job%2029:17-19&version=LEB;); “I said: In my own nest I shall grow old; I shall multiply years like the phoenix” (NABRE: Nova američka Biblija). [https://www.biblegateway.com/passage/?search=Job%2029:17-19&version=NABRE](https://www.biblegateway.com/passage/?search=Job%2029:17-19&version=NABRE;); “Then I thought, I shall die in my nest, and I shall multiply my days like the phoenix” (NRSVACE: Novo anglicizirano katoličko izdanje). [https://www.biblegateway.com/passage/?search=Job%2029:17-19&version=NRSVACE](https://www.biblegateway.com/passage/?search=Job%2029:17-19&version=NRSVACE;); “Then I said: I shall die with my nest, and I shall multiply my days as the phoenix” (JPS Tanakh 1917. Sveto Pismo prema mazoretskom tekstu, The Jewish Publication Society). <https://biblehub.com/jps/job/29.htm> (pristup 24. 5. 2021).

²² *Drugi novljanski brevijar* (BrN₂) dovršen je 1495. godine u skriptoriju popa Martinca u Grobniku. To je najmlađi plenarni hrvatskoglagoljski rukopisni brevijar koji se sastoji od 500 pergamentnih folija ispisanih hrvatskom uglatom glagoljicom i „prilično pravilnim crkvenoslavenskim jezikom“ (Gadžijeva et al. 2014: 42). Pisan je za pavlinski samostan Blažene Djevice Marije na Ospu kod Novoga Vinodolskog gdje se i danas čuva u Župnom uredu. Na kraju temporala na fol. 267a–267c čita se jedinstveno izvješće popa Martinca o Krbavskoj bitci koja se vodila 9. rujna 1493. godine na Krbavskom polju (Zaradija Kiš 2001) i u kojoj su Turci porazili hrvatsku vojsku predvođenu banom Emerikom Derenčinom.

*kovski brevijar*²³ – uređeni prema Vulgati²⁴, što potvrđuje i razmatrani stih 29:18:

I glagolahь v' gnězdě moemь umru i lěki pal'ma um'nožu d'ni moe
(BrMosk 205c).

I gla(gola)hь v gnězdě moemь umru · i lěki pal'ma umnožu se (BrN₂215c)

Zabilježeno je da se palma (lat. *Phoenix dactylifera*) pojavljuje u ikonografiji Staroga svijeta već u drugoj polovini trećega tisućljeća i to u Mezopotamiji i u Egiptu te općenito na prostoru istočnoga Mediterana, a posebice na Cipru i u Grčkoj, kao simbol ne samo plodnosti i prosperiteta već i dugovječnosti (usp. bilj. 11 i 12). U tom smislu palma je od davnina i sveto stablo uz koje su vezani prikazi mnogih antičkih svetišta posvećenih raznim božanstvima (Michel-Dansac, Caubet 2013). Zato nije neobično da je za sv. Jeronima odabir palme, koja se inače spominje u nekoliko navrata u Starome zavjetu²⁵, u prijevodu navedenoga stiha bila nedvojbeno odluka za jasno i razumljivo predodjenje dugovječnosti²⁶. Nije jasno, međutim, koliko je naš glagoljaš razumio tu starozavjetnu simboliku. No još manje bi mu bila jasna simbolika feniksa koji je bio potpuno nepoznat u glagoljaškom literarnom kontekstu²⁷.

²³ *Moskovski brevijar* (BrMosk) je priredio izvjesni pop Pavao između 1442./1443. godine. Za ovaj se plenarni brevijar smatra da je nastao u Lici. Neko vrijeme su ga posjedovali Turci od kojih je otkupljen i potom duže vrijeme čuvan u Vrbniku na otoku Krku da bi u 17. stoljeću dospio u Vatikan. U Rimu ga je za Rumjancovski muzej kupio ruski državni savjetnik, arheolog i fotograf starih rukopisa Petar Ivanovič Sevastjanov (1811. – 1867.) te se od 1863. godine brevijar čuva u Moskvi po čemu je dobio i ime (Jagić 1865: 147; Zaradija Kiš 1997: 47–49).

²⁴ S obzirom na to da se ovaj rad odnosi isključivo na hrvatskoglagojski prijevod samo određenih odlomaka iz *Knjige o Jobu* koji su uređeni prema latinskom Vulgatinu prijevodu, valja imati na umu i tragove Septuagintina prijevoda s grčkoga koji se prepoznaju u starijim hrvatskoglagojskim prijevodima (Zaradija Kiš 1993). Na smjernicama istraživanja tih slavenskih prijevoda *Knjige o Jobu* prema grčkom valja istaknuti opširnu studiju Iskre Hristove-Šomove iz 2007. godine *Книга Їѡв с тълкуванія в славянски превод* te rad Francisa Thomsona iz 2016. godine *The Three Slavonic Translations of the Greek Catena on Job*.

²⁵ Npr.: *Psalam* 92:13; *Ezekiel* 40:16, 41:18; *Joel* 1:12; *Prva knjiga o Kraljeva* 6:29–35; *Levitski zakonik* 23:40–42; *Knjga Izlaska* 15:27.

²⁶ Istaknimo i to da je za Rimljane Judeja bila slavna upravo po svojim palmama, što je razvidno u djelima mnogih antičkih pisaca poput grčkoga filozofa Teofrasta, povjesničara i zemljopisca Strabona, Plinija Starijega i drugih (Michel-Dansac, Caubet 2013).

²⁷ Vrijedno je napomenuti da su u hrvatskom kasnosrednjovjekovnom književnom korpusu zabilježena tri različita naziva za feniksa prilagođena govornom supstratu, što potvrđuje nepoznavanje ptice na hrvatskom prostoru. Dva su u hrvatskoglagojskim zbornicima: *pinikosь* (CAc – *Akademijin zbornik IVa 48* s kraja 15. stoljeća, fol. 89v (98v) (Zaradija Kiš 2008: 128, 133), *puniza* (CPet – *Petrinov zbornik* iz 1468. godine, fol. 232a) i jedan, *peniče*, u hrvatskom dubrovačkom ćirilskom zborniku *Libro od mnozijeg razloga* (Libro) iz 1520. godine, fol. 7v (Šimić, Zaradija Kiš 2017: 134).

Kompleksnost prijevoda hebrejskoga רֶעֶם / *reem* susreće se u *Bibliji* na osam mjesta i to dva puta u *Knjizi Brojeva* 23:22, 24:8; u *Ponovljenom zakonu* 33:17; u tri *Psalma* 21:22, 28:6, 91:11; u *Izaiji* 34:7 te u *Knjizi o Jobu* 39:9–10. Naša je pozornost usmjerena na primjer iz *Knjige o Jobu*. Da je kontroverzni zoonim predstavljao velik prevoditeljski problem govore nam i danas različite varijante europskih prijevoda koje smo uspoređivali s najbrojnijim engleskim i francuskim varijantama²⁸. Engleske su varijante pokazale da je najčešći prijevod za *reema* divlji vol (*wild-ox*) dok su mnogo rjeđe varijante bivol i divlji bivol (*buffalo*, *wild buffalo*), divlji bik (*wild bull*) te divlji magarac (*wild donkey*). Samo jedanput se pojavila i varijanta nosorog (*rhinoseros*) te jedan transkribirani oblik *reem*²⁹. Tek nekoliko varijanti prijevoda odlučuje se i za jednoroga (*unicorn*)³⁰. Među francuskim pak prijevodima koji uglavnom rabe naziv bivol (*le buffle*) pozornost privlači prijevod u *La Bible du Semeur* iz 1992. godine koja uvodi naziv prapovijesnoga goveda tura (*l'aurochs*³¹), uz objašnjenje da je riječ o velikoj i snažnoj izumrloj životinji koja se često uzima kao simbol snage³².

Među novijim standardnim slavenskim prijevodima najčešće variraju zoonimi bivol (*Biblija* 2013; *Pismo Šwięte* 1982), divlji vol (*Sveto pismo* 1997), divlji bik (*Šarić* 2008) i vol³³. U suvremenom hrvatskom prijevodu čitamo:

„Možeš li slugom učinit' **bivola**, zadržat' ga noć jednu za jaslama?
Možeš li njega za brazdu prikovat da ralo vuče po docima tvojim?“
(*Biblija* 1980: 608 (Kršćanska sadašnjost))

²⁸ <https://www.biblegateway.com/versions/> (pristup 1. 6. 2021.).

²⁹ “Is a Reem willing to serve thee? Doth he lodge by thy crib?” (Young’s Literal Translation, YLT). Usp. <https://www.biblegateway.com/passage/?search=Job+39%2C+9+&version=YLT> (pristup 1. 7. 2021).

³⁰ “Will the unicorn be willing to serve thee or abide by thy crib?” (BRG Bible / King James Version Bible, JUB / Jubilee Bible 2000, KJV / King James Version, AKJV / Authorized (King James) Version, WYC / Wycliffe Bible). Usp. <https://www.biblegateway.com/versions/> (pristup 1. 7. 2021).

³¹ Usp. <https://www.hominides.com/html/animaux-prehistoriques/aurochs.php> (pristup 1. 7. 2021).

³² Usp. <https://www.biblegateway.com/passage/?search=Job+39%2C+9+&version=BDS> (pristup 1. 7. 2021).

³³ Usp. <https://www.biblegateway.com/passage/?search=Job+39&version=NSP> (pristup 1. 7. 2021). U srpskom prijevodu isti se stihovi nalaze u *Jobu* 39:12–13.

Međutim, jednorog se pojavljuje u bugarskom i ruskom sinodalnom izdanju *Biblije*, u ukrajinskoj varijanti³⁴ te u starijem srpskom Daničić-Karadžićevu prijevodu *Svetoga Pisma*.

Ovim kratkim iskorakom u prijevodnu problematiku naziva nepoznate životinje razvidna je složenost razumijevanja *reema* koje ni do danas nije u cijelosti riješeno, a čiji začeci prevoditeljskoga problema počinju s najstarijim prijevodi-ma. To već pokazuje usporedba *Septuagintina* i *Vulgatina* prijevoda.

βουλήσεται δέ σοι **μονόκερω** δουλεῦσαι, ἢ κοιμηθῆναι ἐπὶ φάτνης σου;
δήσεις δὲ ἐν ἱμάσι ζυγὸν αὐτοῦ, ἢ ἐλκύσει σου αὐλακας ἐν πεδίῳ;

*Numquid volet **rinoceros** servire tibi aut morabitur ad praesepe tuum;
Numquid alligabis **rinocerota** ad arandum loro tuo aut confringet glebas
vallium post te.*

Zbog opće težnje za što boljom vizualizacijom biblijskoga teksta i prezentacijom stvarnih bića, navedena se animalistička predodžba pokazala iznimno složenom u prijevodu zbog nepoznavanja životinje *reem*. Postavlja se pitanje je li riječ o nejasnomu mitskom biću koje jedino može alegorijski³⁵ najvjerodostojnije predočiti nesavladivu Božju moć, ili je pak riječ o stvarnoj no nestaloj životinjskoj vrsti, na što je upozorila gore spomenuta varijanta francuskoga prijevoda iz *La Bible du Semeur*. Bitna karakteristika nepoznate životinje je njezina iznimna veličina usporediva s planinom, a time i njezina nemjerljiva snaga (Lewysohn 2018: 149–153). Njoj se pridružuje i jedan dugački spiralni rog posred čela koji je najzagonetniji dio nepoznata bića no i posebno znakovit u njegovoj predodžbi³⁶. U tom smislu valja istaknuti različita talmudska spominjanja *reema*. Tako npr. Talmud *Zevachim* (113b) ističe rog u množini i navodi na razmišljanje da je riječ o dvorogoj životinji dok Talmud *Chullin* (59b i 60a), koji nastaje među heleniziranim Židovima u isto vrijeme kad i *Physiologos*³⁷, raspravlja o jednorogoj životinji imenom *keresh*, koja se izgubila u potonjim književnim židovskim tekstovima (Faidutti 1996: 161–162).

Na pretpostavljenim znanjima prvih prevoditelja koja su se temeljila na hebrejskim varijantama prijevoda može se pretpostaviti da je kršćanski jednorog sjedinjenje elegancije jednoroga kerecha i snage golema *reema*. To je razvidno i

³⁴ <https://www.biblegateway.com/passage/?search=Job+39&version=UKR> (pristup 1. 7. 2021).

³⁵ U tom smislu valja imati na umu da su se prema modelu biblijske egzezeze životinje razmatrale kroz različite alegorijske modalitete (Van den Abeele 1999: 135–141).

³⁶ <https://www.sefaria.org/Zevachim.113b?lang=bi> (pristup 6. 7. 2021);
<https://www.sefaria.org/Chullin.59b?lang=bi> i <https://www.sefaria.org/Chullin.60b?lang=bi> (pristup 6. 7. 2021).

³⁷ O nastanku i razvoju *Physiologosa* usp. Zucker 2005: 9–44.

u potanko razloženim tumačenjima francuskoga protestantskog bibličara Samuela Bochartusa (1599. – 1667.)³⁸ u 26. poglavlju treće knjige *De Feris Quadrupedibus* njegova djela *Hierozoicon sive bipartitum opus de animalibus Sacrae Scripturae*³⁹ tiskana u Londonu 1663. godine u kojemu se po prvi put istražuju i arapski literarni izvori u kontekstu biblijskoga bestijarija.

Tomu valja dodati i štura znanja o narvalu (lat. *Monodon monoceros*) ili morskom jednorogu (Langbour 2014) koji je pomogao u srednjovjekovnoj europskoj predodžbi jednoroga i svojim rogom nepoznato biće istočnih civilizacija pretvorio u stvarno. Vizualizacija imaginarne životinje postala je tako očitijom, a rogu jednoroga su zbog opće nepoznanice pridodane mnoge kurativne i jedinstvene posvećujuće karakteristike (Pastoureau 2004: 278; Charbonneau-Lassay 2006: 340). Na taj se način dodatno izdiže jednorogova božanska priroda u kršćanskom simbolizmu (Voisenet 1994: 316–317).

Važnost roga kao asocijaciju na sunčevu zraku, odnosno duhovnu strijelu (Charbonneau-Lassay 2006: 341–344) predočuje upravo *Septuagintin* prijevod koji prvi uvodi slikovitu složenicu $\mu\omicron\nu\acute{o}\kappa\epsilon\rho\omega\varsigma$ (*monoceros*) / *jednorog*, koji nije samo jedinstveno biće s jednim rogom već je i (podsvjesni) priziv mitova dalekih civilizacija poput kaldejske, a potom babilonske i drugih⁴⁰ čiji su simbolizmi vješto utkani u kršćansku duhovnost (Schaper 1994: 117).

Imajući sve navedeno u vidu odabir je *monokerosa* kao helenističkoga obilježja *Septuagintina* prijevoda *Biblije* (usp. Schaper 1994: 136), smatra se, potaknut spoznajama o neobičnom biću koje je u antički literarni svijet nešto prije prijevoda Sedamdesetorice unio Ktezije iz Knidosa (5./4. st. prije Krista). Taj grčki povjesničar i liječnik na dvoru perzijskoga cara Artakserksa Mnemona, podrobno je opisao jednoroga u svomu djelu *Indica*⁴¹ (usp. Lenfant 2011). Na detektiranim izvoristima Ktezijevih znanja upadljiva je sveprisutnost komparativa i superlativa koji se posebice ističu u njegovu opisu flore i faune, pa je tako i jednorog dobio karakteristike najjače i najbrže životinje među svim životinjama koje postoje (Auberger 1995: 48)⁴². Taj najstariji znani podrobni opis jednoroga na kojega će se nešto kasnije prisloniti i opis grčkoga diplomata, povjesničara i

³⁸ Usp. <https://www.catawiki.com/en/1/35718737-bochart-samuel-hierozoicon-sive-bipertitum-opus-de-animalibus-sacrae-scripturae-1663#&gid=1&pid=1> (pristup 15. 7. 2021).

³⁹ U okviru kulturnoanimalističkih zamisli cilj je Bochartusova djela bila identifikacija životinjskih vrsta koje se pojavljuju u hebrejskoj *Bibliji* (Ageron 2015).

⁴⁰ O kineskom jednorogu *ki-linu* usp. Borges, Guerrero 1966: 49.

⁴¹ Prema njemu je jednorog poput velikoga divljeg magarca koji premašuje veličinom konja; potpuno je bijel osim grimizne glave, plavkastih očiju i šiljata roga dužine jednoga lakta posred čela čija se boja mijenja od bijele na dnu preko crne do jarko crvenu na samomu vrhu. Usp. Ktesias, XXV <http://remacle.org/bloodwolf/historiens/ctesias/inde.htm> (pristup 2. 6. 2021).

⁴² Iako Ktezijeve opise valja uzimati s velikom rezervom, znajući pritom da nigdje nije potvrđeno da je on bio u Indiji, njegovi opisi su za nepoznate životinjske vrste bili polazišta u potonjih pisaca koji su se oslanjali na Ktezijevo književno nasljeđe.

geografa Megastena⁴³ (oko 340. – 282. prije Krista)⁴⁴, literarni su temelji buduće književne i likovne izgradnje predodžbe jednoroga na širokim europskim prostorima⁴⁵. Sve do početka modernoga doba mnogi će opisi jednoroga, uključujući i Aristotelov⁴⁶, pridonositi predodžbi neobična bića, kojega će *Physiologos* integrirati u kolektivni kršćanski imaginarij (Zucker 2005: 156).

Zbog kompleksnosti jednorogova simbolizma, a uz biblijsko nastojanje za njegovom što boljom vizualizacijom, u prevoditeljskoj se domišljatosti mitski jednorog nerijetko „prizemljuje“ i interpretira, kao što smo već napomenuli, kao bivoli ili divlji vol (BA 1992: 350), ali i kao oriks, antilopa te nosorog što je nerijetko dovodilo do izraženijih nejasnoća i dvosmislenosti kojima će se pridružiti i Jeronimov nosorog (usp. Zaradija Kiš 2018: 477). Naime, usprkos starozavjetnoj jednorogovoj pozitivnosti Jeronimova je interpretacija neobična bića nešto drukčija i oblikovana je na opoziciji dobra i zla. Tako sv. Jeronim, oslanjajući se donekle na *Septuagintina monoceros*, jednoroga prevodi zoonimom *unicornis*⁴⁷ i to u gore navedenim psalmima i *Izaiji* (Caillois 1991; Schaper 1994: 117), dok nam ga u *Knjizi Brojeva*, *Ponovljenom zakonu* i *Knjizi o Jobu* predstavlja zoonimom *rhinoceros* – nosorog (Shepard 1930: 21). Ovakvo Jeronimovo prevoditeljsko nijansiranje unosi pomutnju jer jednoroga predstavlja kroz dva opozitna očišta – pozitivno i negativno (Pastoureau, Delahaye 2013: 19). Pozitivan i dobroćudan je *Septuagintin* jednorog, koji se predstavlja kao snažno i nepobjedivo biće u službi Božjoj. On je pravednik koji upozorava neposlušne i nevjerne, čime se osnažuje tradicijsko vjerovanje u njegovo postojanje, a time i identifikacija s nekoć postojećim *reemom*, najjačom biblijskom alegorijom Božje moći, kako je predstavljeno u psalmima. Imajući u vidu da su životinje u *Bibliji* gotovo pa redovito prikazane kroz pojmove dobra i zla, u Jeronimovu se prijevodu uz *Septuagintina (monoceros) unicornisa* pojavljuje i jedan drugi „stvarni“ jednorog,

⁴³ Za razliku od Ktezija, on je boravio desetak godine u Indiji (Schwanbeck 2008), a njegovo djelo *Indica* postalo je za Europu najvažnije pisano izvorište podataka o tom dijelu svijeta u antičko doba, koje danas poznajemo jedino kroz citate kasnijih antičkih pisaca i povjesničara (Zaradija Kiš 2018: 478).

⁴⁴ Njegov naziv za jednoroga je *kartazoon*. Usp. Frag. XV b., <http://www.payer.de/quellenkunde/quellen1102.htm> (pristup 1. 6. 2021).

⁴⁵ Na europskim se prostorima jednorog pojavljuje u različitim veličinama i kompilacija je raznih bića poput konja, gazele, nosoroga, jelena, jarca pa čak i slona i lava (Pastoureau 2011: 79).

⁴⁶ Aristotel razlikuje dvije vrste jednoroga: prvi je „indijski magarac“ a drugi „oryx“. Usp. *De Partibus Animalium* 663 a/18, <https://archive.org/details/worksof aristotle512aris> (pristup 2. 6. 2021).

Usp. Knjiga II, 2/14 <http://remacle.org/bloodwolf/philosophes/Aristote/animaux2.htm> (pristup 2. 6. 2021.).

⁴⁷ U tom kontekstu istaknimo varijante *King James Bible* i *Wycliffe Bible* koje na spomenutim mjestima redovito rabe imenicu *unicorn* kao i *Jubilee Bible 2000*.

Usp. <https://www.biblegateway.com/passage/?search=Job+39&version=KJ21> (pristup 4. 6. 2021). Verzija Douay-Rheims 1899, American Edition (DRA 2010) pak slijedi *Vulgatu* i na istom mjestu ima *rhinoceros*.

rhinoceros, egzotična životinja⁴⁸ koja je svojim izgledom ostavljala zastrašujuć dojam te je u tom smislu doživljena i kao antiteza dobra (Charbonneau-Lassay 2006: 347). Ta dvostruka simbolika jednoroga izraženija će biti u kasnijim srednjovjekovnim tekstovima u kojima će pozitivni *monoceros/unicornis*, veličine jarca, biti prihvaćen u djelima crkvenih otaca, dok će *monoceros/rhinoceros*, postati čudovište srednjovjekovnih bestijarija (usp. Barber 1999: 36, 57; Zucker 2005: 158–159; Pastoureau, Delahaye 2013: 16–17).

Apokrifne biblijske reminiscencije interpretiraju jednoroga uvijek u pozitivnom smislu gdje je upamćen u *Knjizi Postanka* kao prvo biće koje čovjek imenuje prema Božjoj volji, čime je uzdignut iznad svih ostalih Božjih stvorenja. Kao jedini simbol poštenja i čistoće slijedi potom Adama i Evu u progonstvu iz raja. Njegova je pozitivnost istaknuta i u priči o Noi, koji ga nije mogao primiti na korablju jer je bio prevelik. Zato je tijekom cijeloga potopa jednorog plivao uz korablju, koju je, prema jednoj legendi, dok se voda povlačila Noa privezao za jednorogov rog (Godbey 1939), dok prema drugoj verziji iste legende jednorogi nestaju u Velikom potopu (Shepard 1930).

U istraživanju ove kompleksne i izazovne kulturnoanimalističke problematike, bogatoj povijesti jednoroga (Ley 1938) valja pridodati i prapovijesnoga *Elastmotheriuma*, u znanosti poznatijega pod nazivom „divovski jednorog“, koji je prema novijim istraživanjima živio u počecima ljudske povijesti (Kosintsev et al. 2019; Mallet 2019)⁴⁹ te se kao *reem*, odnosno *Bos primigenius* mogao pojaviti i u najstarijim biblijskim pričama (Ley 1938: 177).

HRVATSKOGLAGOLJSKI EDINOROG

U srednjovjekovnom hrvatskoglagoljskom biblijskom korpusu od 14. do 16. stoljeća koji je u odlomcima najviše očuvan u hrvatskoglagoljskim misalima, brevijarima i zbornicima za jednoroga se nudi samo jedan oblik prijevoda, a to je grčka složenica – μονόκερος (RCJHR 2015: 448)⁵⁰. Ona se javlja u nekoliko inačica, a to su: *edinorogъ*, *edinorožb*, *inorogъ* i *inorožb*⁵¹ u tri već spomenuta

⁴⁸ Egzotičnim se životinjama na europskom Zapadu (gdje se pojavljuju već u doba Rimskoga carstva) pridavala važna uloga u simboličkom kontekstu te ih se u raznim spisima spominje oko 40% s obzirom na sve druge životinje. Osim nosoroga tu spadaju lav, antilopa, onager, slon, majmun, pantera, hijena, noj, ibis (Voisenet 1994: 109).

⁴⁹ O tomu svjedoče prahistorijski zidni oslici u pećini Lascaux gdje se uz prikaze velikih životinja (bovidi, ekvidi, cervidi) pojavljuje i neobični jednorog (Charrière 1970; Tauxe 2019).

⁵⁰ U hrvatskim srednjovjekovnim zborničkim rukopisima pronalazi se još jedan naziv za jednoroga koji glasi *leunkornъ*. Ovaj je talijanizam zabilježen u ćirilskom dubrovačkom rukopisu *Libro od mnozijekh razloga* iz 1520. godine (Zaradija Kiš, Šimić 2020: 68), a kao *leukornъ* u hrvatskoglagoljskom *Akademijinom rukopisu IVa 96* iz oko 1638. godine te kao *leukorno* u *Akademijinom rukopisu IVa 98* iz 1680. godine (Zaradija Kiš 2016: 51–55).

⁵¹ U hrvatskoglagoljskom Psaltiru češća je mlada varijanta *edinorogъ* (Ps 21:22, 77:69, 91:11), osim u *Frašćičevu psaltiru* iz 1463. godine (usp. Gadžijeva et al. 2014: 44) koji čuva

psalma 21:22; 28:5–6 i 91:11 čiji su prijevodi sačuvani u dvadesetak hrvatskoglagoljskih rukopisa (Zaradija Kiš 2016: 48)⁵²:

Ps 21:22: *izb(a)vi me g(ospod)i ot ust' l'va i ot rog' edinorog*⁵³ *smérenie moe* MVat₄ 73b, BrVO 209c, BrVb₁ 134d, BrVat₅ 98a, PsLob 13v / ἄλλο κεράων μονοκερώτων

Ps 28:6: *skrušit' g(ospod)' kedri livan'skie i snit' e éko telac' livan'ski i vzljublenn' éko s(i)n' edinorož'* CPar 27r, PsPar 19v, PsLob 17r / ὡς υἱὸς μονοκερώτων,

Ps 91:11: *vznéset se éko edinoroga*⁵⁴ *rog' moi i starost' moé v' oléi mastite* PsLob 62r / ὑψωθήσεται ὡς μονοκέρωτος τὸ κέρασ μου.

Hrvatskoglagoljski je prijevod *Knjige o Jobu*, kako smo već spomenuli, donekle cjelovit i sačuvan je u trideset hrvatskoglagoljskih brevijara (Zaradija Kiš 1997: 41–45). Stihovi iz *Knjige o Jobu* 39:9–10 sačuvani su jedino u najcjelovitijm *Moskovskom brevijaru* (BrMosk 85–166). Deveti stih je nepotpun i izostavljen je, nažalost, upravo naziv životinje koji je u fokusu našega istraživanja. On se, međutim, može pretpostaviti jer se isti ponavlja i u desetom stihu u kojemu je to zoonim *volb*, a što ne odgovara ni grčkom ni latinskom prijevodu prema kojima je nastajao hrvatskoglagoljski prijevod:

Eda li ésal' tvoih'...

otréšiši volu na oranie · ili s'kruši krai dolac' · BrMosk 209c

Nejasna je hrvatskoglagoljska provenijencija uporabe zoonima *volb*, jer su na srednjovjekovnom glagoljaškom prostoru stariji grčki biblijski prijevodi priređeni prema *Septuaginti* redigirani već od 12. stoljeća prema latinskoj *Vulgati* (Reinhart 1989–1990: 51). Prema toj je činjenici *Septuagintin monoceros* trebao preći u *Vulgatin rhinoceros*. Međutim, pisaru glagoljašu su oba naziva i grčki *monoceros* i latinski *rhinoceros* bila nerazumljiva iz razloga što jednorog nije poznat u južnoslavenskoj srednjovjekovnoj kulturnoj tradiciji ni mitologiji, a nosorog je potpuno nepoznato biće u vrijeme nastajanja hrvatskoglagoljskih biblijskih prijevoda. Glagoljaš je međutim u svom prijevodu nastojao iznaći razumljivije rješenje u ionako teško razumljivom tekstu *Knjige o Jobu* pa mu se *volb* učinio i jedinim rješenjem s obzirom na sljedeći stih u kojemu se životinja povezuje s oranjem. Nerazumijevanje životinje dovelo je do nerazumijevanja

starije stanje i slaže se sa *Sinajskim psaltinom* iz 11. stoljeća koji na tom mjestu ima *inorog* (Šimić 2000: 66).

⁵² U suvremenom prijevodu *Biblije* sva su navedena mjesta prevedena zoonimom *bivol*.

⁵³ Poznate su još inačice *ed(i)norog'* BrBar 189c, *edinorož'* MNov 74c, *inorož'* PsFr 22b, *edinorožd'* (sic!) MNov 74a te složenica *rog' edinorog'* COxf 25c.

⁵⁴ Zabilježena je i varijanta *inoroga* PsFr 77a.

cjelovite biblijske predodžbe koja se temelji na pitanjima: može li se pripitomiti jednorog (preneseno Božja snaga)?, može li se jednorog, tj. Božja moć podvrgnuti čovjekovim (Jobovim) htijenjima? Nepoznavanje životinje i njezine simboličke vrijednosti dovelo je do nerazumijevanja navedenih stihova, a time i do pogrešne vizualizacije te je stoga rušilačka snaga izvornih stihova u dihotomiji s postignutim efektom smirenosti, dobrote i miroljubivosti koje donosi simbolika imenice *volb* u hrvatskoglagoljskom prijevodu (Zaradija Kiš 1993: 149; Zaradija Kiš 2007: 37).

ZAKLJUČNA MISAO

Zoonimi su važno jezično, literarno i kulturološko svjedočanstvo prepletanja i prožimanja nasljeđa mnogih civilizacija. To je posebice razvidno u starozavjetnim biblijskim tekstovima koji donose jedan cijeli biblijski bestijarij u kojemu prepoznajemo mnoge poznate životinje, ali i neke nepoznate, mitske te davno nestale. Nepoznavanje je potonjih uzrok mnogim prevoditeljskim poteškoćama kroz stoljeća, čija rješenja katkad uzrokuju ne samo netočna već i potpuno oprečna razumijevanja.

Egzotične su životinje od najstarijih vremena bile dodatna poteškoća za biblijske prevoditelje. Na slavenskim je prostorima takve životinje bilo nemoguće predočiti zbog čega su one unosile zbrku u prijevodima. Ništa manje zagonetne nisu ni mitske životinje koje su odrazi dalekih istočnih civilizacija i kultura među kojima feniks i jednorog spadaju među najtajanstvenije do danas i to ne samo na slavenskom već i na općem europskom prostoru.

U radu smo željeli osvjetliti kulturološku animnalističku biblijsku problematiku kao najslabije istraženu i to s naglaskom na dvama spomenutim zoonimima, feniksu i jednorogu, koji su uveli veliku prevoditeljsku šarolikost sve do najnovijih prijevoda. Razvidno je, dakle, da traganja za iznalaženjima najvjerođostojnijih rješenja još traju te da je svaka nova studija pomak u boljem razumijevanju mnoštva kulturoloških naslaga u *Bibliji*, toj jedinstvenoj knjizi nad knjigama, neiscrpnom vrelu mudrosti, spoznaja i istraživačkih izazova.

Samuel Bochartus. *Hierozoicon sive bipartitum opus de animalibus Sacrae Scripturae*. London [1663], 1675, s. 955⁵⁵

POPIS HRVATSKOGLAGOLJSKIH RUKOPISA

- BrBar *Baromićev brevijar* (tiskani), Venecija, 1493. godina.
- BrMosk *Moskovski brevijar*, 1442.–1443. godina, Moskva, Ruska državna knjižnica, Rumjancevski muzej, sig. *F. 270, 51/1481*.
- BrN₂ *Drugi novljanski brevijar*, 1495. godina, Novi Vinodolski, Župni ured.
- BrVat₅ *Peti vatikanski brevijar*, sredina 14. stoljeća, Rim, Vatikanska apostolska knjižnica, sign. *Borg illir. 5*.
- BrVb₁ *Prvi vrbnički brevijar*, 13./14. stoljeće, Vrbnik (otok Krk), Župni ured.
- BrVO *Brevijar Vida Omišljanina*, 1396. godina, Beč, Austrijska nacionalna knjižnica, sign. *Cod. slav. 3*.
- CAC *Akademijin zbornik (Antoninov konfesional i dr.)*, kraj 15. stoljeća, Zagreb, Arhiv Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, sign. *IV a 48*.
- COxf *Oxfordski zbornik*, 15. stoljeće, Oxford, Bibliotheca Bodleiana, sign. *Ms. Canon. Lit. 414*.
- CPar *Pariški zbornik*, 1375. godina, Pariz, Francuska nacionalna knjižnica, sign. *Slave 73*.
- CPet *Petrisov zbornik*, 1468. godina, Zagreb, Nacionalna i sveučilišna knjižnica, sign. *R 4001*.
- Libro *Libro od mnogijeg razloga*, 1520. godina, Zagreb, Arhiv Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, sign. *IVa 24*.
- MNov *Misal kneza Novaka*, 1368. godina, Beč, Austrijska nacionalna knjižnica, sign. *Cod. slav. 8*.
- MVat₄ *Četvrti vatikanski misal*, početak 14. stoljeća, Rim, Vatikanska apostolska knjižnica, sign. *Borg. illir. 4*.

⁵⁵ https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Unicorns_1675.jpg (posjet 15. 7. 2021).

- PsFr *Frašćičev psaltir (Psalterium Vindobonense)*, 1463. godina, Beč, Austrijska nacionalna knjižnica, sign. *Cod. slav. 77*.
- PsLob *Lobkovicov psaltir*, 1359. godina, Prag, Državna knjižnica (Knjižnica Rodnice Lobkowitz), sign. *XXIII G 67*.
- PsPar *Psaltir pariškoga kodeksa*, 14. stoljeće, Pariz, Francuska nacionalna knjižnica, sign. *Slave II*.

LITERATURA

- Ageron 2015 *Ageron, P. Dans le cabinet de travail du pasteur Samuel Bochart. L'érudit et ses sources arabe.* – In: *Érudition et culture savante. De l'Antiquité à l'époque moderne.* Ur. F. Brizay, V. Sarrazin. Rennes, 2015, p. 117–143.
- Alden 1993 *Alden, R. L. Job. The New American Commentary.* Volume 11. Nashville, 1993.
- Auberger 1995 *Auberger, J. L'Inde de Ctésias.* – In: *Inde, Grèce ancienne. Regards croisés en anthropologie de l'espace.* Ur. J.-C. Carrière, E. Geny, M.-M. Mactoux i Fr. Paul-Lévy. Paris, 1995, p. 39–59.
- BA 1992 *La Bible d'Alexandrie. T. 5. Le Deutéromnome.* Ur. C. Dogniez, M. Harl. Paris, 1992.
- Ballard 2019 *Ballard, M. Antiquité et traduction. De l'Égypte ancienne à Jérôme.* Villeneuve-d'Ascq, 2019. <https://books.openedition.org/septentrion/36925> (posjet 23. 5. 2021).
- Balliu 1994 *Balliu, Chr. Saint Jérôme, ou quand la métaphore traduit le doute.* – *Équivalences*, 24 (1994), p. 53–66. https://www.persee.fr/doc/equiv_0751-9532_1994_num_24_2_1188 (posjet 23. 5. 2021).
- Barber 1999 *Barber, R. (ur.). Bestiary. MS Bodley 764.* Woodbridge, 1999.
- Biblia 1914 *Biblia Sacra Vulgatae Editionis.* Ur. P. M. Hetzenauer. Ratisbonae–Romae, 1914.
- Biblija 1980 *Biblija. Stari i Novi zavjet.* Zagreb, 1980.
- Biblija 2013 *Biblija.* Sarajevo, 2013.
- Bisconti 1982 *Bisconti, F. La fenice nell'arte aquileiese del IV secolo.* – In: *Aquileia nel IV secolo. Vol. 1.* Udine, 1982, p. 529–547.
- Bomhard 2000 *Bomhard von, A.-S. Le Calendrier Egyptien.* London, 2000.
- Borges, Guerrero 1966 *Borges, J. L., M. Guerrero. Manual de zoología fantástica.* Buenos Aires, 1966.
- Caillois 1991 *Caillois, R. Le mythe de la licorne.* Montpellier, 1991.
- Charbonneau-Lassay 2006 *Charbonneau-Lassay, L. Le bestiaire du Christ.* Paris, 2006.

- Charrière 1970 Charrière, G. *La mythique licorne de Lascaux, l'élément Ω de sa bande*. – Revue de l'histoire des religions, 177 (1970), № 2, p. 133–145.
- Dulaey 2013 Dulaey, M. *Le phénix dans l'iconographie des premiers siècles chrétiens*. – In: *Le phénix et son autre: poétique d'un mythe des origines au XVIe siècle*. Ur. L. Gosserez. Rennes, 2013, p. 91–118.
- DRA 2010 *The Holy Bible: Douay-Rheims Version (1899)*. Charlotte, 2010.
- Eliade 2017 Eliade, M. *Aspekti mita*. Beograd, 2017.
- Faidutti 1996 Faidutti, B. *Image et connaissance de la licorne (fin du Moyen-Âge – XIXeme siècle)*. T. 1. *Thèse de doctorat de l'Université Paris XII (Sciences littéraires et humaines)*. <https://www.faidutti.com/unicorn/theselicorne1.pdf> (posjet 23. 5. 2021).
- Flowers et al. 2019 Flowers, J. M. et al. *Cross-species hybridization and the origin of North African date palms*. – Proceedings of the National academy of Sciences of the United States of America (PNAS), 116 (2019), № 5, p. 1651–1658.
- Gadžijeva et al. 2014 Gadžijeva, S., A. Kovačević, M. Mihaljević, S. Požar, J. Reinhart, M. Šimić, J. Vince. *Hrvatski crkvenoslavenski jezik*. Zagreb, 2014.
- Godbey 1939 Godbey, A. H. *The Unicorn in the Old Testament*. – The American Journal of Semitic Languages and Literatures, 56 (1939), p. 256–296.
- Gosserez 2013a *Le phénix et son autre: poétique d'un mythe des origines au XVIe siècle*. Ur. L. Gosserez. Rennes, 2013.
- Gosserez 2013b Gosserez, L. *Introduction*. – In: *Le phénix et son autre: poétique d'un mythe des origines au XVIe siècle*. Ur. L. Gosserez. Rennes, 2013, p. 9–18.
- Harris 1976 Harris, K. N. *The de Ave Phoenix of Lactantius: a commentary and introduction*. MA Thesis. Vancouver, 1976. <https://open.library.ubc.ca/cIRcle/collections/ubctheses/831/items/1.0094332> (posjet 23. 5. 2021).
- Henne 2009 Henne, Ph. *Saint Jérôme*. Paris, 2009.
- Jacobson 1983 Jacobson, H. *The Exagoge of Ezekiel*. Cambridge, 1983. https://d11.cuni.cz/pluginfile.php/914145/mod_resource/content/1/Howard%20Jacobson%20-%20The%20Exagoge%20of%20Ezekiel%20%281983%29.pdf (posjet 23. 5. 2021).
- Jagić 1865 Jagić, V. *Kratke književne vesti*. – Književnik. Časopis za jezik i poviest hrvatsku i srbsku i prirodne znanosti, 2 (1865), p. 143–147.
- Jagić 1878 Jagić, V. *Opisi i izvodi iz nekoliko južno-slovenskih rukopisa*. – Starine Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, 10 (1878), p. 81–156.

- Jeruzalemska Biblija 1994 *Jeruzalemska Biblija: Stari i Novi zavjet s uvodima i bilješkama iz „La Bible de Jérusalem“*. Zagreb, 1994.
- Jolles 2000 Jolles, A. *Jednostavni oblici*. Zagreb, 2000.
- Keel 1993 Keel, O. *Dieu répond à Job*. Paris, 1993.
- Kosintsev et al. 2019 Kosintsev, P., K. J. Mitchell, Th. Devière, J. van der Plicht, M. Kuitens, E. Petrova, Al. Tikhonov, Th. Higham, D. Comeskey, C. Turney, Al. Cooper, Th. van Kolfschoten, A. J. Stuart, A. M. Lister. *Evolution and extinction of the giant rhinoceros *Elasmotherium sibiricum* sheds light on late Quaternary megafaunal extinctions*. – *Nature: Ecology & Evolution*, 3 (2019), p. 31–38. https://www.nature.com/articles/s41559-018-0722-0.epdf?shared_access_token=yIY-mE6B4Ton_Y9SDbrj4tRgN0jAjWel9jnR3ZoTv0Mt8rIBvtRyNJl1hpEofxHARqi9zRsDjkBMIRAQFVIIIi2rysoG88k6-xQ4ncFJNCCpaZlGVfKKpLYU0a20914mkaJsAMuUo9sOg2fhMLA9ikzBwHRyLc0eRmMkksxgK0%3D (pristup 6. 7. 2021).
- Langbour 2014 Langbour, N. *Licorne de mer*. – In: *Bestiaire fantastique des voyageurs*. Ur. D. Lanni. Paris, 2014, p. 242–244.
- Lecocq 2013 Lecocq, Fr. *Inventing the Phoenix. A Myth in the making through Words and Images*. – In: *Animals in Greek and Roman Religion and Myth*. Ur. P. A. Johnston, A. Mastrocinque, S. Papaioannou. Cambridge, 2013, p. 449–478.
- Lecocq 2014 Lecocq, Fr. *Ya-t-il un phénix dans la Bible? À propos de Job 29, 18, de Tertullien (De resurrectione carnis 13, 2–3) et d’Ambroise (De excessu fratris 2, 59)*. – *Kentron: Revue pluridisciplinaire du monde antique*, 30 (2014), p. 55–82.
- Lenfant 2011 Lenfant, D. *Ctésias de Cnide*. – In: *Les Perses vus par les Grecs. Lire les sources classiques sur l’empire achéménide*. Ur. D. Lenfant. Paris, 2011, p. 96–106.
- Lévêque 1970 Lévêque, J. *Job et son Dieu*. T. 1, 2. *Essai d’égzégèse et de théologie biblique*. Paris, 1970.
- Lewysohn 2018 Lewysohn, L. *Die Zoologie des Talmuds* [1858]. Leicester, 2018.
- Ley 1938 Ley, W. *La légende de l’unicorne*. – *Revue d’écologie: La terre et la vie*, 6 (1938), p. 177–185.
- Linzey 2013 Linzey, A. *Teologija životinja*. Stubičke Toplice, 2013.
- Mallet 2019 Mallet, Ch. *Qui était *Elasmotherium*, surnommé la “licorne de Sibérie”?*. – *The Conversation*, 28. 02. 2019. <https://theconversation.com/qui-etait-elasmotherium-surnomme-la-licorne-de-siberie-109999> (pristup 10. 7. 2021).
- Matougues 1838 Matougues, B. *Oeuvres de Saint Jérôme*. Paris, 1838. <http://remacle.org/bloodwolf/eglise/jerome/paula3.htm> (pristup 25. 5. 2021.).
- Michel-Dansac, Caubet 2013 Michel-Dansac, F., A. Caubet. *L’iconographie et le symbolisme du palmier dattier dans l’Antiquité (Proche-Orient, Égypte, Méditerranée orientale)*. – *Revue d’ethno-*

- écologie [En ligne/On line], 4 (2013). <https://journals.openedition.org/ethnoecologie/1275> (pristup 22. 7. 2021).
- Mihaljević 2020 Mihaljević, A. *Hrvatskologoljični tekstovi prevedeni s latinskoga*. Zagreb, 2020.
- Pastoureau 2004 Pastoureau, M. *Une histoire symbolique du Moyen Âge occidental*. Paris, 2004.
- Pastoureau 2011 Pastoureau, M. *Bestiaires du Moyen Âge*. Paris, 2011.
- Pastoureau, Delahaye 2013 Pastoureau, M., É. Delahaye. *Les secrets de la licorne*. Paris, 2013.
- Pismo Święte 1982 *Pismo Święte Starego i Nowego testamentu*. Poznań–Warszawa, 1982.
- RCJHR 2015 *Rječnik crkvenoslavenskoga jezika hrvatske redakcije*. 2. svezak. Zagreb, 2015.
- Reinhart 1989–1990 Reinhart, J. *Najstarije svjedočanstvo za utjecaj Vulgate na hrvatskologoljski Bibliju*. – Slovo: časopis Staroslavenskog instituta, 39–40 (1989–1990), p. 45–52.
- Schaper 1994 Schaper, J. *The Unicorn in the Messianic Imagery of the Greek Bible*. – *The Journal of Theological Studies*, 45 (1994), p. 117–136.
- Schwanbeck 2008 Schwanbeck, E. A. (ur.). *Ancient India as Described by Megasthenes and Arria*. Charleston, 2008.
- Scheid, Svenbro 2003 Scheid, J., J. Svenbro. *Le métier de Zeus: Mythe du tissage et du tissu dans le monde gréco-romain*. Arles, 2003.
- Septuaginta 1982 *Septuaginta. Vetus Testamentum Graecum*. Ur. J. Ziegler. Göttingen, 1982.
- Shepard 1930 Shepard, O. *The Lore of the Unicorn*. London, 1930.
- Skok 1971 Skok, P. *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. Knj. 1. Zagreb, 1971.
- Skok 1972 Skok, P. *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. Knj. 2. Zagreb, 1972.
- Stevens 2008 Stevens, A. J. *The despoliation of Egypt in pre-rabbinic, rabbinic and patristic traditions*. Leiden–Boston, 2008.
- Sveto pismo 1997 *Sveto pismo Stare in Nove zaveze*. Slovenski standardni prijevod. Ljubljana, 1997.
- Šarić 2008 Šarić, I. *Biblija. Sveto Pismo Staroga i Novoga zavjeta*. Sarajevo, 2008.
- Šimić 2000 Šimić, M. *Leksik hrvatskologoljskog psaltira* (rukopis doktorskoga rada). Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2000.
- Šimić, Zaradija Kiš 2017 Šimić, M., A. Zaradija Kiš. *Animalistički leksik u hrvatskologoljskom književnom korpusu*. – *Filologija*, 69 (2017), p. 129–174.
- Tauxe 2019 Tauxe, D. *La licorne et les figures insolites de Lascaux*. Mirebeau-sur-Bèze, 2019.
- Terrien 1963 Terrien, S. *Job: commentaire de l'Ancien testament XIII*. Neuchâtel, 1963.

- Thomson 2016
 Thomson, Fr. *The Three Slavonic Translations of the Greek Catena on Job. With an Appendix on the Author of the First Prologue to the First Translation: Polychronius or Photius?* – In: *The Bible in Slavic Tradition. Studia Judaoslavica*. Vol. 9. Ed. A. Kulik, C. M. MacRobert, S. Nikolova, M. Taube, C. M. Vakareliyska. Leiden–Boston, 2016, p. 143–178.
- Van den Abeele 1999
 Van den Abeele, B. *L'allégorie animal dans les encyclopédies du Moyen Âges*. – In: *L'animal exemplaire au Moyen Âges (V^e–XVe siècle)*. Ur. J. Berlioz, M. A. Polo de Beaulieu. Rennes, 1999, p. 123–143.
- Van den Broek 1972
 Van den Broek, R. *The Myth of the Phoenix according to Classical and Early Christian Tradition*. Leyde, 1972.
- Virey 1910
 Virey, Ph. *La Religion de l'ancienne Egypte*. Paris, 1910.
- Voisenet 1994
 Voisenet, J. *Bestiaire chrétien. L'imagerie animale des auteurs du Haut Moyen Âge (V^e–XIe s.)*. Toulouse, 1994.
- Zaradija Kiš 1993
 Zaradija Kiš, A. *Životinje u hrvatskoslavoljskoj Knjizi o Jobu*. – Slovo: časopis Staroslavenskoga instituta u Zagrebu, 41–42–43 (1993), p. 147–154.
- Zaradija Kiš 1993a
 Zaradija Kiš, A. *Hrvatsko-glagoljska Knjiga o Jobu prema Septuaginti*. – In: Kačić: zbornik Franjevačke provincije Presvetog Otkupitelja (Zbornik fra Karla Jurišića), 25. Ur. fra Hrvatini Gabriel Jurišić. Split, 1993, p. 427–435.
- Zaradija Kiš 1997
 Zaradija Kiš, A. *Knjiga o Jobu u hrvatskoslavoljskoj književnosti*. Zagreb, 1997.
- Zaradija Kiš 2001
 Zaradija Kiš, A. *Le drame de Krbava dans le bréviaire de 1495*. – *Slavica Gandensia*, 28 (2001), p. 247–255.
- Zaradija Kiš 2007
 Zaradija Kiš, A. *Dvostruka predodžba životinja u Jobovu bestijariju: zooleksičke zanimljivosti hrvatskoslavoljske Knjige o Jobu*. – In: *Kulturni bestijarij*. Ur. S. Marjanić i A. Zaradija Kiš. Zagreb, 2007, p. 23–50.
- Zaradija Kiš 2008
 Zaradija Kiš, A. *Egzempli kao srednjovjekovni bestijarij: animalistički egzempli u hrvatskoslavoljskom književnom korpusu*. – In: *Vidjeti Ohrid. Referati hrvatskih sudionika i sudionika za XIV. Međunarodni slavistički kongres (Ohrid, 10. – 16. rujna 2008)*. Ur. M. Samardžija. Zagreb, 2008, p. 117–140.
- Zaradija Kiš 2016
 Zaradija Kiš, A. *Tko je „plemenita zvir“ u akademijinim rukopisima Iva 96 i Iva 98?*. – In: *Šesti hrvatski slavistički kongres. Prvi svezak*. Ur. St. Botica, D. Nikolić, J. Tomašić, Iv. Vidović Bolt. Zagreb, 2016, p. 47–58.
- Zaradija Kiš 2018
 Zaradija Kiš, A. *Jednorog: zagonetno biće naših prostore*. – In: *Tragovi tradicije, znakovi kulture*. Zagreb, 2018, p. 477–502.

- Zaradija Kiš, Šimić 2020 Z a r a d i j a K i š , A . , M . Š i m i ć . *Cvijet kreposti ili o naravi ljudskoj kroz narav životinjsku: studija, transliteracija, faksimil*. Zagreb, 2020.
- Zucker 2005 Z u c k e r , J . *Physiologos. Le bestiaire des bestiaires*. Grenoble, 2005.
- Даничић, Караџић 1903 Д а н и ч и ћ , Ђ . , В . С т . К а р а џ и ћ . *Свето писмо Старога и Новог завјета*. Београд, 1903 [Daničić, Đ., V. St. Karadžić. *Sveto Pismo Staroga i Novoga zavjeta*. Beograd, 1903].
- Христова-Шомова 2007 Х р и с т о в а - Ш о м о в а , И . *Книга Џов с тълкувания в славянски превод (по Владиславовия препис от 1456 г., ръкопис № 4/14 от сбирката на Рилския манастир)*. Софиа, 2007 [Hristova-Shomova, I. *Kniga Yov s talkuvania v slavyanski prevod (po Vladislavovia prepis ot 1456 g., raskopis № 4/14 ot sbirkata na Rilskia manastir)*. Sofia, 2007].

ANIMALIA PERDITA IN THE *BOOK OF JOB* WITH REFLECTION ON CROATIAN GLAGOLITIC TRANSLATIONS

(Summary)

Within the context of the Biblical exegesis research, and specifically the Old Testament books, especially interesting from the aspect of cultural-animalistic research is the “biblical bestiary”. Among the myriad of known and less known creatures of the Biblical animal world, a special attention draw the animals “lost” in translations, the traces of which we find in inaccurate readings and unfamiliarity with the species, that is, with the myth they come from. In this paper we will focus on the Old Testament wisdom book the *Book of Job* and a short textual extract from the “Job’s bestiary”. The segment refers to the “lost” animals which have for centuries caused significant difficulties in translation of these paragraphs, because they have not been known to the translators. Following the guidelines of thought about the lost animals in translation, our attention is directed towards two mythical animals, phoenix and unicorn, as well as to their (non)appearance in the *Book of Job* with a special reflection on the Croatian Glagolitic translation skills used in translating those paragraphs.

Keywords: Bible; Book of Job; translations; Phoenix; Unicorn.

*Antonija Zaradija Kiš,
Institute of Ethnology and Folklore Research, Zagreb*